

התעשייה

1. קווי ההתפתחות העיקריים

בשנת 1966 נמצאה רמת התפוקה התעשייתית במגמת ירידה — לראשונה מאז 1952, ולאחר שנים רבות של גידול מהיר. התוצר הגולמי הריאלי של התעשייה נשאר אמנם בשנת 1966 בערך ברמה שהיה בה ב־1965, והתפוקה הגולמית הריאלית היתה אף גבוהה בכ־2 אחוזים מזו של 1965. אך גידול זה נובע רובו ככולו מעליית רמת התפוקה ב־1965 ובחודשיים הראשונים של 1966, שכן מחודש מארס ואילך היא נמצאה במגמת ירידה. ירידת רמת התפוקה לוותה בירידה חריפה יותר במספר המועסקים ובכמות ימי העבודה. מסיבה זו, חלה — למרות ירידת רמת התפוקה — עלייה בתפוקה ליום עבודה, אולם זו היתה קטנה בהרבה בהשוואה לעליות שחלו בגודל זה בשנים האחרונות. המפנה שחל בולט יותר בהתפתחות פריון גורמי הייצור.¹ פריון זה ירד השנה, לאחר גידול מהיר ורצוף במשך שנים רבות. היקף ההשקעות בתעשייה ירד ברבע בקירוב, לאחר שכבר אשתקד חלה בו ירידה.

לעומת הירידות שנזכרו, חלה השנה עלייה בקצב הגידול של היצוא התעשייתי, וערכו עלה בהשוואה ל־1965 בכ־18.9 אחוזים. במיוחד הוחש גידולו של יצוא היהלומים, יצוא שתרם למעלה ממחצית העלייה בערך היצוא התעשייתי.

אף כי השינוי במגמת התפוקה התעשייתית — מעלייה לירידה — חל השנה, נעוצים חלק מגורמיו בשינויים שחלו בהתפתחויות הכלכליות במשך ב־1965. ההאטה בפעילות ענף הבנייה, השפיעה בהדרגה על רמת התפוקה בענפים השונים בתעשייה. כעשירית מתפוקת התעשייה מיועדת לתשומות בבנייה, והקטנת היקף הבנייה משפיעה במישרין על הענפים המייצרים תשומות אלו, אם כי השפעה זו אינה מידית. הצמצום בענף הבנייה חל בעיקר בהתחלות בנייה, בעוד שבגמר בנייה חלה עלייה ב־1965 ויציבות ב־1966. בהתאם לכך, ירד בתחילה הביקוש למוצרי ענפים המספקים תשומות לשלבי התחלת הבנייה — מחצבות, מוצרי חימר וסיד וכן מלט ומוצרי; ובהדרגה, הצטמצם הביקוש לתשומות הנצרכות בשלבי הבנייה הסופיים, שאותן מייצרים ענפי משנה שונים של הענפים: עץ, מתכת, מיגרלים אל־מתכתיים, ציוד חשמלי ופלסטיקה. מאחר שכמות המבנים הנמצאים בשלבי גמר בנייה הולכת ופוחתת, הרי שבסוף שנת 1966 עדיין לא נפסק תהליך הירידה בביקוש ובתפוקה של מוצרים אלה.

בצד צמצום הבנייה, השפיע במישרין על הקטנת התפוקה התעשייתית הצמצום בהיקף ההשקעות במשק בכלל ובתעשייה בפרט. גם כאן החל הצמצום כבר ב־1965, והוא השפיע בעיקר על ענפי המתכת והמכונות, וכן על ענף כלי ההובלה.

השפעה נוספת על הביקוש למוצרי התעשייה היתה לירידה בהכנסות ולהאטה בגידול הצריכה. אלו השפיעו בעיקר על הביקוש למוצרי צריכה בני קיימא, וגרמו לירידה בתפוקה של

¹ הכוונה לשינוי בתוצר, שאינו מוסבר על ידי גידול תשומות ההון והעבודה. אופן החישוב מפורט בנספח, הערה 1.

השינויים בתפוקה ובתשומה של גורמי הייצור, 1959 עד 1966

(אחוזים)

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת								
1966	1965	1964	1963	1962	1961	1960	1959	
1.8	9.9	15.0	15.5	13.4	16.7	11.6	15.4	התפוקה הריאלית
-1.4	1.5	5.2	7.5	8.3	12.5	8.6	9.0	מספר השכירים
-2.4	0.6	5.3	7.4	7.8	12.9	8.7	8.3	מספר עובדי הייצור
-2.9	0.6	7.1	9.0	7.6	13.2	9.2	11.6	מספר ימי העבודה של עובדי הייצור
-24.5	-9.3	10.0	16.9	6.9	19.7	-2.3	27.6	ההשקעה הריאלית
6.2	9.4	11.8	14.5	12.1	11.0	15.0	12.8	מלאי ההון הגולמי הריאלי *
2.9	9.3	7.4	6.0	5.4	3.1	2.2	3.4	התפוקה ליום עבודה
-0.7	6.0	5.7	4.1	3.9	3.7	0.5	3.0	השינוי בפריון גורמי הייצור
16.2	14.2	10.2	11.1	11.3	8.2	3.7	4.3	שכר עבודה יומי לפועל
18.9	12.7	13.3	21.1	19.6	19.4	22.1	43.7	היצוא (דולר, פו"ב)
140.0	22.7	19.0	31.6	39.0	30.8	36.7	43.9	חלקו של היצוא בתוספת התפוקה
4.4	4.0	0.9	3.8	10.5	5.8	2.8	2.2	המחירים בשוק המקומי

* בתחילת השנה, לצורכי חישוב הפריון.
המקורות לנתוני הלוח מפורטים בנספח, הערה 1.

ציוד לבית, כלי הובלה ורהיטים. הצריכה השוטפת, לעומת זאת, המשיכה לגדול במשך רוב השנה. תפוקת ענף המזון גדלה בממוצע ביותר מגידולה ב-1965, וגם ענפי הטקסטיל וההלבשה הגדילו את תפוקתם, אף כי פחות מבשנה שעברה. רק לקראת סוף השנה מסתמנת ירידה בתפוקת ענפים אלה (ראה דיאגרמה י"ב-3). התפתחות זו אינה מפתיעה, שכן הביקוש למוצרי צריכה בני קיימא רגיש יותר לירידת הכנסה — ובעיקר לציפיות לירידת הכנסה — מהביקוש למוצרי צריכה שוטפת. כמו כן יש לזכור, שחלק ממוצרי הצריכה בני הקיימא הינם ציוד משלים לבנייה למגורים, וההקטנה בביקוש להם עשויה להיות מושפעת מההאטה ברכישת דירות חדשות.

ליבוא במסגרת הליברליזציה היתה השפעה מבוטלת על הקטנת התפוקה. תוספת היבוא במסגרת זו, לעומת היבוא אשתקד, הסתכמה ב-6.4 מיליון דולר — כ-7 פרומיל מערך תפוקת התעשייה ש"נחשפה" — כשיבוא זה כולל מוצרים רבים, שאינם מתחרים ישירות בתעשייה המקומית. גם בענפים שהשפעת היבוא המתחרה עליהם היתה גבוהה יחסית — כמו ענפי הנעליים והרהיטים — לא עלה שיעור תוספת היבוא על אחוז אחד מתפוקת הענף.

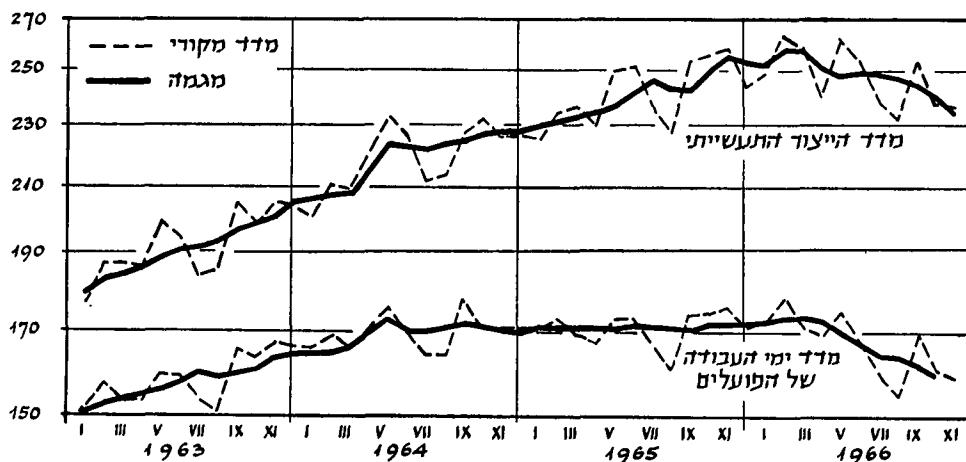
הענפים שתפוקתם המשיכה לגדול בשנת 1966 בקצב מהיר, הם הענפים שעיקר תפוקתם או חלק גדול ממנה מיועד ליצוא: יהלומים, מכרות ומחצבים — פרט למחצבות לבנייה — וכן ענף זיקוק הדלק. ענפים אלה מייצרים יותר ממחצית היצוא התעשייתי, אך משקלם בכלל התפוקה קטן.

תוספת היצוא התעשייתי בשנת 1966 היתה גדולה מתוספת התפוקה התעשייתית, בערכים מוחלטים, בעוד שבשנים הקודמות נע חלקו של היצוא בתוספת התפוקה בין 20 ל-40 אחוזים בלבד. אולם, דבר זה נובע מהאטת שיעור הגידול של סך התפוקה יותר מאשר מהחשת שיעור הגידול של היצוא. התבוננות במרכיבי היצוא התעשייתי מגלה, כי רק חלק קטן מתוספת היצוא נבעה מענפים שהביקוש המקומי מתחרה ביצואם, ומרביתו נבעה ממספר ענפים שעיקר תוצרתם מיועדת ליצוא¹. ענפי יצוא אלה — תלותם הישירה בביקוש המקומי מועטה ביותר, אם כי החלשה בביקוש זה משפיעה עליהם בעקיפין, בהקלה את התחרות על רכישת גורמי ייצור מקומיים.

דיאגרמה י"ב-1

מדד הייצור התעשייתי ומדד ימי העבודה, 1963 עד 1966

(100 = 1958)

כיוול חצי לוגריתמי.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

הצמצום שחל בתפוקה, עשוי להיות תופעה זמנית, הנגרמת בשל משך הזמן הדרוש לשינוי ייעודו של הייצור: מהשוק המקומי ליצוא. אולם, כדי ששינוי כזה אמנם יבוצע, יש צורך שהתמורה ליצואן תכסה את הוצאות הייצור ותותיר לו רווח סביר. עליית הוצאות הייצור, בשעה שהמחירים בשוק העולמי של רוב מוצרי היצוא הישראליים לא עלו², פעלה להקטנת כדאיות היצוא. כדי למנוע התפתחות זו, הוגדלו התמיכות ביצוא במרוצת שנת 1966, ובמיוחד לקראת סוף השנה³. אין, לפי שעה, אפשרות לקבוע באיזו מידה תביא הגדלה זו של התמיכות, להרחבה ניכרת של היצוא התעשייתי, שכן הנתונים הארעיים על יצוא זה בראשית 1967 אינם מגלים החשה בשיעור הגידול.

מספר המועסקים בתעשייה קטן ב-1966 ב-1.3 אחוזים במוצק, וב-8 אחוזים מראשית השנה

¹ ראה לוח י"ב-6, והדיון להלן בסעיף הדן ביצוא התעשייתי. הרחבה נוספת של הדיון בעניין זה, מצויה בפרק "מאזן התשלומים" בסעיף "היצוא".

² כפי שנאמר להלן, כשליש מעליית ערך היצוא ב-1966 נובע מעליית מחיריו. עלייה זו חלה אמנם על חלק גדול מערך היצוא התעשייתי, אולם התרכזה במספר קטן של מוצרים, בעוד שמחיריהם של רוב מוצרי היצוא לא עלו.

³ דיון מפורט על כך, ראה בפרק ג' "מאזן התשלומים".

לסופה. מספר הפועלים פחת בשיעור גדול יותר מירידת סך השכירים, וכן קטן מספר ימי העבודה לפועל. התופעה האחרונה התחזקה בחודשים האחרונים של השנה, שבהם עברו מפעלים רבים לשבוע עבודה מקוצר. פליטת מועסקים נטו חלה ברוב ענפי התעשייה, וגם הענפים שתפוקתם עלתה, הקטינו — או לפחות לא הגדילו — את מספר העובדים שהם מעסיקים. יוצא מכלל זה ענף היהלומים, שמספר המועסקים בו גדל בהשוואה ל־1965 ביותר מ־20 אחוזים.

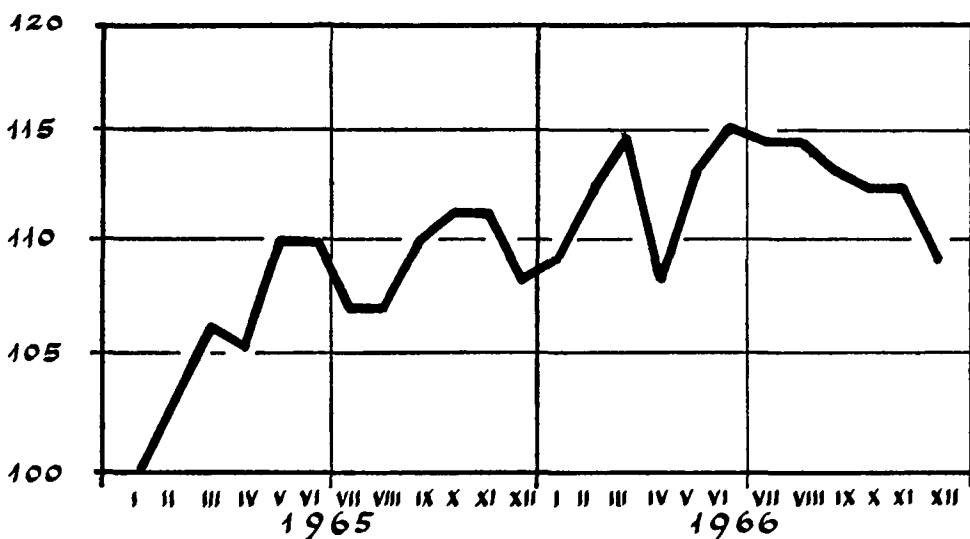
המעבר מעודף ביקוש לעודף היצע של כוח עבודה, לא הגביר במידה מספקת את ניידות העובדים בין המפעלים. הסיבה העיקרית לכך היא, שפרט למפעלים בכמה ענפים יוצאים מן הכלל, לא היה כמעט ביקוש לעובדים חדשים בתעשייה. סיבות נוספות לכך הן: שלא בוטלו הקריטריונים, שלפיהם נקבעים הפיטורים לפי "תור" ולא לפי מידת ההתאמה של העובדים לתפקידיהם, ושהיקפה של האבטלה, הרתיע עובדים מעזיבת מקומות עבודתם. לעומת זאת, גברה, כנראה, נכונות העובדים להסכים לניידות בין מחלקות ותפקידים בתוך המפעלים.

למרות פליטת העובדים מן התעשייה, עלה השכר ב־1966 בשיעור רב מאוד: כ־16 אחוזים בממוצע בהשוואה ל־1965. השוני בין ענפי התעשייה בשיעורי עליית השכר אינו רב, והשכר עלה בשיעורים דומים לממוצע גם בענפים שבתפוקתם ובתעסוקה בהם חלו ירידות גדולות במיוחד. הדבר מוסבר בעיקר בכך, שרוב העלאות השכר היו תוצאה של הסדרים מוסדיים, שנעשו לפני שהירידה ברמת הפעילות הכלכלית הורגשה במלוא עוצמתה, ובכך, שמערכת השכר היא נוקשה באופיה, ואינה מגיבה בגמישות על תנודות השוק. חלק גדול מעליות השכר התרכזו בראשית השנה — מועד מתן תוספת היוקר והפעלת הסכמי שכר רבים — וגם עליות השכר במשך השנה נבעו בעיקר מהפעלת הסכמים קודמים. יציין, שירידת רמת הפעילות הכלכלית והתגברות האבטלה במשך השנה האיצו את עליית השכר, בכך שגרמו לדחיות ועיכובים בהפעלת חלק מהסכמי השכר. השפעתו של המיתון היתה, כנראה, חזקה אף יותר — אם כי לא ניתן למדדה — על הקפאתו ואף ביטולן של הטבות סמויות לעובדים.

דיאגרמה י"ב-2

מדר התפוקה ליום עבודה בתעשייה, 1965 ו־1966

(ינואר 1965 = 100)

כיוול חצי לוגריתמי.

ה מקור: נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

השוואת ירידת התוצר התעשייתי — בשיעור של 0.1 אחוזים — לירידת תשומת העבודה — בשיעור 2.9 אחוזים — מעלה, כי התפוקה ליום עבודה עלתה ב־2.9 אחוזים. שיעור זה הוא הנמוך ביותר מאז 1960 (ראה לוח י"ב-1). בחינת השינויים, שחלו במשך השנה, מראה, כי ברבע השני של השנה נפסקה העלייה בתפוקה ליום עבודה, ומאז אף מסתמנת בה מגמת ירידה קלה (ראה דיאגרמה י"ב-2). מכיוון שתשומת ההון — הנמדדת על ידי מלאי ההון הגולמי הריאלי — היתה גבוהה ב־1966 ב־6 אחוזים מבשנה הקודמת, בולט יותר המפנה שחל בפריזון גורמי הייצור. פריזון זה ירד ב־1966 ב־0.7 אחוזים לעומת גידול בשיעור 6 אחוזים לשנה, בשנתיים הקודמות.¹

נראה, כי השינויים בפריזון הושפעו מכמה גורמים, שפעלו בכיוונים מנוגדים זה לזה. בכיוון העלאת הפריזון השפיעו, כנראה, היווצרות עודף היצע של עובדים והחשש מפני פיטורים, שהביאו עמם העלאת מוסר העבודה והגדלת הפריזון של העובד כיחיד. אולם גורמים כבדי משקל יותר השפיעו בכיוון הקטנת הפריזון. נמנה שלושה מהם: (1) פיגור בהקטנת תשומת העבודה אחרי הקטנת התפוקה — פיגור זה נגרם בחלקו בשל הקושי, הנובע ממגבלות מוסדיות, לפטר עובדים מיותרים, ובחלקו הוא נובע מכך, שבעלי מפעלים רבים מעדיפים להחזיק באופן זמני עובדים מיותרים, אם כדי להמנע מתשלום פיצויים לעובדים אלה, ואם מתוך רצון לא לאבד עובדים, שהמפעל השקיע בהכשרתם המקצועית, והוא עתיד להזדקק להם לכשיגמר השפל; (2) ירידת שיעור ניצולת ההון — שבאה לידי ביטוי, בין השאר, בהקטנת מספר המשמרות ובקיצור שבוע העבודה, בעוד שמלאי ההון הגולמי הריאלי המשיך לגדול; (3) עצם הקטנת התפוקה גורם לאבדן יתרונות לגדול, ומשפיע איפוא על ירידת הפריזון.

למרות הירידה בביקוש, עלתה רמת המחירים של התפוקה התעשייתית בשוק המקומי יותר מאשר בשנתיים הקודמות: 4.4 אחוזים השנה, לעומת 4.0 אחוזים ב־1965 ו־0.9 אחוזים ב־1964. החשה בעלייתו של מדד המחירים המקומיים של תפוקת התעשייה, דווקא בשנה של ירידה בביקוש המקומי, מחייבת הסבר. נראה, כי עליות המחירים נבעו בעיקר מעלייה בהוצאות הייצור. עלו בעיקר מחירי התפוקה של ענפים, שחומרי הגלם שלהם התייקרו בשוק העולמי (מתכת ועור) ושל אלה, שהממשלה הטילה עליהם מיסים (טקסטיל והלבשה, כלי הובלה, משקאות ומוצרי טבק) וכן חלו, כאמור, בכל הענפים עליות שכר גדולות, שהגיעו במוצא ל־16 אחוזים. אם כי אין נתונים ישירים על השינויים שחלו ברווחיות התעשייה, נראה, כי היא ירדה וכי עלה, מכל מקום, מרכיב השכר בתפוקה. יש בכך כדי לרמוז, שהמיתון בביקוש המקומי גרם לספיגת חלק מהגידול בהוצאות הייצור, אשר ללא המיתון היה גורם לעליית מחירים רבה יותר. גם מהלך שינויי המחירים במשך השנה מחזק מסקנה זו: רוב עליות המחירים התרכזו בחציה הראשון של השנה, כשעדיין לא ניכרה ירידה רבה בביקוש. לפחות חלק מעליות אלה היו תוצאה של עליית הוצאות הייצור בשנים הקודמות, אשר הפיקוח הממשלתי הצליח למנוע — במשך זמן ממושך — את העברתה למחיר לצרכן. עם התגברות מגמת הירידה בביקוש, בחציה השני של השנה, חלו ברוב הענפים עליות מחירים מתונות מאוד, ובכמה ענפים אף ירדו המחירים.²

יש להניח, כי בכמה מקרים גרמה עליית המחירים לירידה רבה בכמות המבוקשת. יתכן, שדבר זה מסביר את ההתפתחות בענף העור, ענף שמחיריו עלו ב־16 אחוזים במוצא בהשוואה ל־1965, והיקף מכירותיו (הריאליות) פחת בשיעור דומה. כמו כן מן הראוי להעיר כאן, שבזמן מעבר מגיאות בביקוש לשפל, נוטה מדד המחירים להראות עלייה מוגזמת, מאחר שאינו מודד במלואן הנחות הניתנות עם התחזקות כוח המיקוח של הקונה והטבות בתנאי המכירה והתשלום; כך שיתכן, כי עליית המחירים למעשה היתה נמוכה מכפי שמראה המדד.

¹ יש ליחס משמעות בעיקר להבדלים בשינויים בפריזון לאורך הזמן. לשינוי הנמדד בפריזון כשלעצמו, בשנה מסוימת, יש להתייחס בהסתייגות, שכן הוא מושפע במידה רבה מן ההנחות ששימשו בסיס לחישובו. הנחות אלה וכן אופן חישוב הפריזון מפורטים בנספח. הערה 1.

² יוצא מכלל זה ענף הטקסטיל וההלבשה, אשר יידון להלן.

לפי נתונים ארעיים, ירדה ההשקעה הגולמית הריאלית בתעשייה, ב־1966, ב־24 אחוזים בערך, לאחר ירידה של 9 אחוזים בשנת 1965. התוספת למלאי ההון הגולמי הריאלי¹ — שהיא המודד הנכון להרחבת כושר הייצור של התעשייה, הסתכמה ב־1965 ב־3 אחוזים, לעומת תוספת בשיעור 6 אחוזים ב־1965, ו־12 אחוזים בממוצע בשנים 1961 עד 1964. ההאטה הרבה בגידול מלאי ההון הושפעה הן מירידת ההשקעה הגולמית והן מעליית הגרט.

חלק מירידת ההשקעות ב־1966 ניתן לייחס להשפעת המיתון, אולם נראה כי עיקר הירידה הוא פרי גורמים מוקדמים יותר. אינדיקטורים שונים מורים על האטה במגמת ההשקעות ב־1964 ועל ירידתה כבר מ־1965 (ראה לוח י"ב-8). שינוי זה במגמה קשור כנראה, בגידול הרב במלאי ההון בתעשייה בשנים 1961 עד 1963, בהאטת העלייה ברווחיות התעשייה, ובגמר ביצוע כמה תכניות השקעה גדולות. על גורמים אלה נוספה ב־1966 השפעת המיתון, אשר התבטאה רק בחלקה בשנה הנסקרת.

יצויין כאן, כי המצב שנוצר נותן מקום מיוחד לנקיטת יוזמה ממשלתית להרחבת ההשקעות. שכן, יזמים פרטיים נרתעים מלהשקיע בתקופת שפל ואבטלה, בעוד שמבחינת המשק, דווקא קיומם של גורמי ייצור מובטלים מוזיל את ההשקעה, בשל המחיר הריאלי הנמוך יחסית של מרכיב התשומה המקומית בהשקעה. ואמנם, יוזמה ממשלתית להרחבת ההשקעות באה לידי ביטוי בתיקון החוק לעידוד השקעות הון, אשר בא להרחיב את השתתפות המימון הממשלתי בהשקעות מאושרות.

עם זאת, מכיוון שהמשק מעוניין בעיקר בהגדלת הייצור ליצוא, מתבקשת גם הרחבת ההשקעות בעיקר במפעלים שייצאו חלק ניכר מתפוקתם. כדי לעודד את המשקיעים בתחום זה, לא די לתת להם תנאי השקעה נוחים, אלא יש לאפשר להם השגת רווחיות נאותה ביצוא. תמריצי היצוא, שנוספו בסוף 1966, העלו אמנם את כדאיות היצוא, בהשוואה למצב במשך השנה, אך יש לזכור, שכדי שהשקעה בייצור ליצוא תהיה כדאית, דרוש תמריץ חזק יותר מזה שצריך לתת כדי שיצוא נוסף מתוך כושר ייצור קיים יהיה כדאי. שכן, המשקיע דורש להרוויח על כלל ההוצאה, בעוד שבעל המפעל הקיים מוכן להסתפק בכיסוי ההוצאה המשתנה.

2. התפוקה

ערך התפוקה הגולמית הריאלית בתעשייה, עלה בשנת 1966 ב־1.8 אחוזים. התוצר הגולמי הריאלי בתעשייה לא עלה כלל, (לפי החישוב ירד ב־0.1 אחוז)². ההסבר להפרש בין שני שיעורי השינוי נעוץ בכך, שבשנת 1966 גדלה התפוקה באופן ניכר בענפים ששיעור הערך המוסף בהם נמוך, ולעומת זאת, חלה ירידה בתפוקתם של ענפים שבהם גבוה מרכיב הערך המוסף. עיון בלוח י"ב-3 מעלה, כי ארבעת הענפים שתרמו את מרבית תוספת התפוקה בשנת 1966 הם גם בעלי מרכיבי הערך המוסף הנמוכים ביותר בין ענפי התעשייה. לעומת זאת, שלושת הענפים שתרמו את עיקר הירידה בייצור התעשייתי נמנים על אלה, ששיעור הערך המוסף בהם גבוה.

כפי שנאמר, נמשך בחודשיים הראשונים של 1966 הגידול בתפוקת התעשייה. רמת התפוקה החלה לרדת בחודש מארס וירידה תלולה בה חלה בחודש אפריל, מאז נשארה רמת התפוקה (בניכוי תנודות עונתיות) יציבה במשך השליש השני של השנה. בשליש האחרון התחדשה מגמת הירידה, והיא הביאה את הייצור התעשייתי בסוף השנה לרמה הנפלת מזו שנמצאה בראשית 1965. בסך הכול ירדה רמת התפוקה מראשית השנה ועד סופה ב־11.5 אחוזים.

שוני רב קיים בין הענפים הראשיים ובין ענפי משנה בתוכם, הן בשיעור השינוי השנתי של

¹ ההשקעה הגולמית בניכוי גרט. ראה הערות 2 ו־3 בפרק "ההשקעה", עמוד 84.

² השינוי בתוצר התעשייתי חושב על ידי שקלול מדדי הייצור של ענפי המשנה במשקלי הערך המוסף המפקדי של ענפים אלה, על־פי נתונים מוקדמים ממפקד התעשייה והמלאכה 1965. חישוב השינוי בתפוקה נעשה על ידי שקלול אותם מדדי ייצור במשקלי תפוקות הענפים על פי אותו מקור.

התפוקה הגולמית בתעשייה לפי הענף, 1963 עד 1966

הענף	* 1965/66 (מיליוני ל"י) מחירים שוטפים	העלייה או הירידה (-) הריאלית ** לעומת השנה הקודמת			
		1966	1965	1964	
מכרות ומחצבים	165	23.6	27.5	24.6	2.6
מזון	1,300	10.5	14.6	4.6	6.5
טקסטיל	673	18.6	24.3	10.2	4.2
הלבשה	207	17.8	18.1	24.5	5.6
עץ ונגרות	376	20.3	19.8	17.3	1.8
נייר, הדפסה והוצאה לאור	304	11.4	16.9	7.5	8.4
עור ומוצריו	106	4.0	11.2	11.3	-2.4
גומי ופלסטיקה	121	21.4	30.7	10.5	9.8
צמיגים	59	-7.8	13.3	11.0	-4.5
מוצרים כימיים	308	13.0	18.1	17.8	8.9
זיקוק דלקים	232	29.1	12.7	13.6	16.0
מינרלים אל מתכתיים	301	10.3	4.3	6.2	-7.6
יהלומים	384	22.0	3.0	7.7	11.2
מתכת בסיסית	192	1.7	12.3	8.1	-7.0
מוצרי מתכת	416	12.9	22.6	5.4	-4.6
מכונות וציוד חשמלי	214	28.9	12.6	9.6	-1.7
ציוד לבית ושונוות	262	19.5	2.9	6.1	-13.4
כלי הובלה	403	21.4	1.7	4.6	-12.9
סך הכול	6,023	15.5	15.0	9.9	1.8

* תפוקה במחירי גורמי הייצור על פי הנתונים המוקדמים של מפקד התעשייה והמלאכה 1965/66.
 ** שיעורי השינוי בשנים 1963 ו-1964 חושבו על פי נתוני סקרי התעשייה של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה; שיעורי השינוי בשנים 1965 ו-1966, חושבו על פי מדדי הייצור של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. (אופן החישוב מוסבר בנספח הערה 2).

התפלגות תוספת התפוקה הגולמית הריאלית בין ענפי התעשייה, 1964 עד 1966

(אחוזים)

הענף	חלקו של הענף בתוספת התפוקה של כלל התעשייה			חלקו של הענף המוסף בתפוקת הענף, 1965
	1966	1965	1964	
מזון	18.4	12.3	63.9	34.4
יהלומים	5.3	4.1	32.5	24.6
טקסטיל והלבשה	18.6	21.7	29.9	40.4
זיקוק דלקים	3.7	1.0	28.0	10.6
מוצרים כימיים	6.5	10.3	20.8	49.7
נייר, הדפסה והוצאה לאור	5.1	4.4	19.4	52.5
גומי ופלסטיקה	3.3	4.4	6.8	50.1
עץ ונגרות	8.6	11.2	5.1	42.4
מכרות ומחצבים	2.3	6.8	3.2	68.8
עור ומוצריו	2.5	1.9	-2.0	43.7
מכונות וציוד חשמלי	3.9	3.9	-2.8	53.2
מתכת בסיסית	2.6	3.0	-10.1	44.3
מוצרי מתכת	6.7	3.1	-11.8	47.3
מינרלים אל-מתכתיים	4.3	4.7	-17.2	60.5
ציוד לבית ושונות	3.4	3.8	-26.5	55.7
כלי הובלה	4.8	3.4	-39.2	58.3
סך הכול	100.0	100.0	100.0	44.8

* הערך המוסף כאן הוא, ערך מוסף מפקדי שחושב כאחוז מהתפוקה הגולמית על פי מפקד התעשייה והמלאכה 1965. הערך המוסף המפקדי שונה מהערך המוסף על פי הגדרת החשבונות הלאומיים, בכך שהוא כולל גם בלאי והוצאות כלליות; אולם דירוג המפעלים לפי משקל הערך המוסף בתפוקתם, אינו מושפע, כנראה, במידה ניכרת בגלל שוני זה. המקור: 1964 — פקרי התעשייה, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. 1965 ו-1966 — מרדי הייצור, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

התפוקה והן בעתוי נקודת המעבר מגידול התפוקה לירידתה. באשר לעתוי, ניתן לראות בבירור, בעזרת דיאגרמה י"ב-3¹, כי בעוד מגמת הירידה של תפוקת הענפים, שעיקר תוצרתם מיועד לבנייה, להשקעות ולצריכת מוצרים בני קיימא, החלה כבר בשנת 1965, או, לכל המאוחר, בראשית 1966, הרי בענפים שתפוקתם מיועדת לצריכה שוטפת החלה הירידה רק בסוף 1966.

התפלגות שיעורי השינוי השנתיים של תפוקות הענפים ב-1966 סביב הממוצע הכללי שונה במידה ניכרת מההתפלגות בשנים הקודמות. 3 ענפים שהצטיינו בשנים הקודמות בשיעור גידול גבוה יחסית, מצטיינים גם השנה בשיעור גידול גבוה. ענפים אלה הם: זיקוק דלק, כימיקלים

¹ ראה גם הערה לדיאגרמה י"ב-3.

וענף הגומי והפלסטיקה (להוציא—צמיגים). לעומת זאת, חלה ירידה בתפוקתם של הענפים: עץ, צמיגים, ומכונות וציוד חשמלי, אשר גם הם נמנו בשנים הקודמות על הענפים, שתפוקתם גדלה בשיעור גבוה מהממוצע. ירידות בולטות חלו גם בענפי המתכת, כלי הובלה, ציוד לבית ומינרלים אל מתכתיים—שהם ענפים המייצרים בעיקר תשומות לבנייה ולהשקעות, או מוצרי צריכה בני קיימא. החשה בגידול הייצור לעומת אשתקד חלה בענפים: יהלומים, מזון, נייר והוצאה לאור.

בחלק מהענפים שנזכרו קיים שוני רב בין ענפי המשנה בשיעורי השינוי של תפוקתם, ואף בכיוון שינויים אלה. דבר זה בולט במיוחד בענף המכרות והמחצבים, אשר תפוקתו עלתה השנה רק במעט, לאחר שגדלה בשנים הקודמות בקצב מהיר ביותר. למעשה, מתקבלת

לוח י"ב-4

שיעור השינוי במחירי התפוקה התעשייתית בשוק המקומי, 1964 עד 1966

הענף	משקל הענף בתפוקה	ממוצע 1963-1960	העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת		
			1966	1965	1964
מכרות ומחצבים	1.9	4.1	2.7	6.9	1.2
מוצרי בשר, דגים,					
שמן וחלב	8.2	3.9	2.7	13.5	5.2
שאר ענפי המזון	15.4	6.3	0.8	1.2	3.3
טקסטיל	11.5	3.3	1.2	1.4	5.6
הלבשה	3.5	3.9	-1.9	1.1	7.7
עץ ונגרות	6.9	7.9	2.3	3.3	1.9
נייר, הדפסה והוצאה לאור	5.7	8.0	1.7	0.8	0.7
עור ומוצרי	2.1	5.6	1.8	6.5	15.9
גומי ופלסטיקה	2.9	2.9	-1.9	-1.2	0.7
מוצרים כימיים	5.2	3.9	-0.2	2.3	6.8
זיקוק דלקים	4.0	11.4	0.5	0.5	1.8
מינרלים אל מתכתיים	5.6	6.9	1.0	3.6	4.7
מתכת בסיסית	3.3	8.2	1.3	2.8	6.0
מוצרי מתכת	7.4	6.9	1.3	6.1	3.7
מכונות וציוד חשמלי	4.0	4.6	2.1	4.8	3.7
ציוד לבית ושונות	4.8	4.8	0.1	1.9	2.7
כלי הובלה	7.6	5.6	1.4	10.2	7.5
סך הכול	100.0	5.7	0.9	4.0	4.4

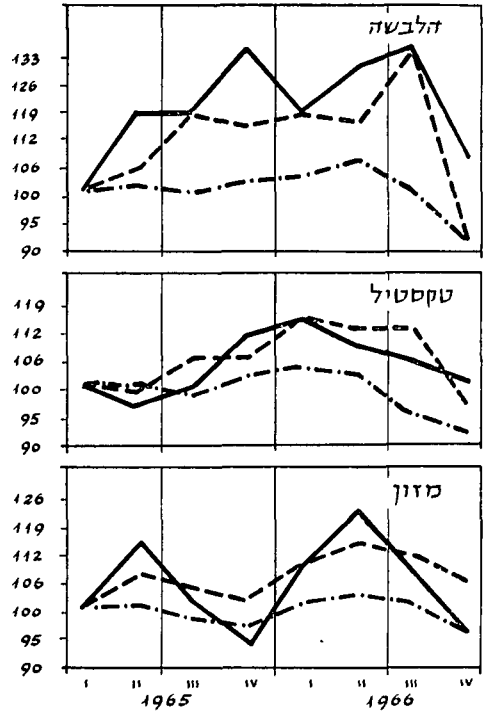
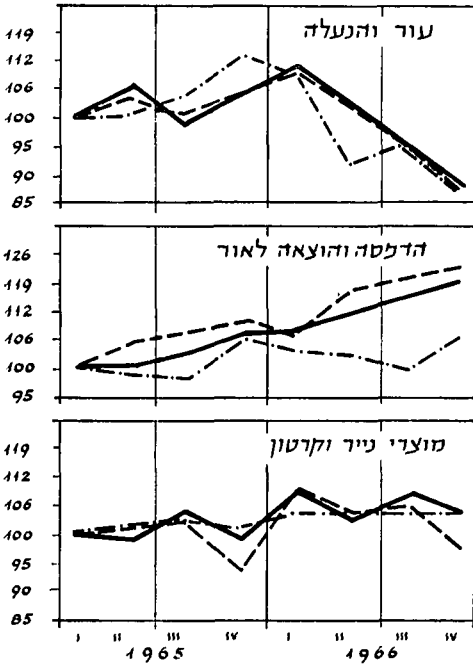
המקור: מדרי המחירים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה כשהם משוקללים במשקלי התפוקה הנומית. משקלים אלה הם לפי עיבודי בנק ישראל.

מדרי הייצור ומדרי ימי העבודה בתעשייה * 1965 ו-1966

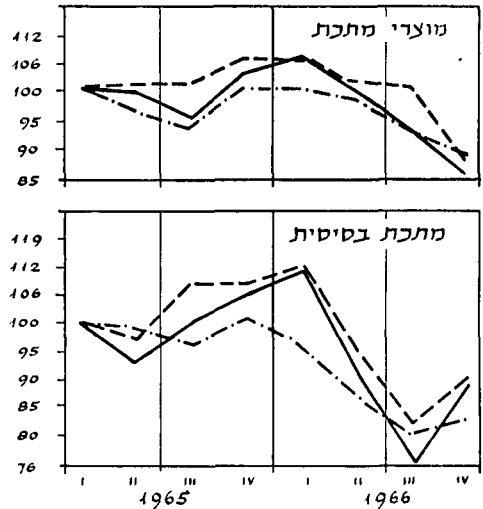
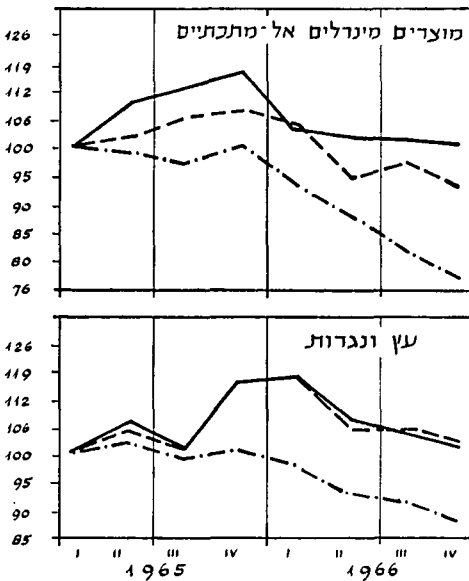
לפי רבעונים (רביע I = 1965 = 100)

א. ענפים אשר ייעודם העיקרי הוא צריכה שוטפת

— נתונים מקוריים
 --- נתונים מנכ"ס עונתיים
 - - - ימי עבודה למעשה של המועלים

ב. ענפים אשר ייעודם העיקרי הוא בנייה

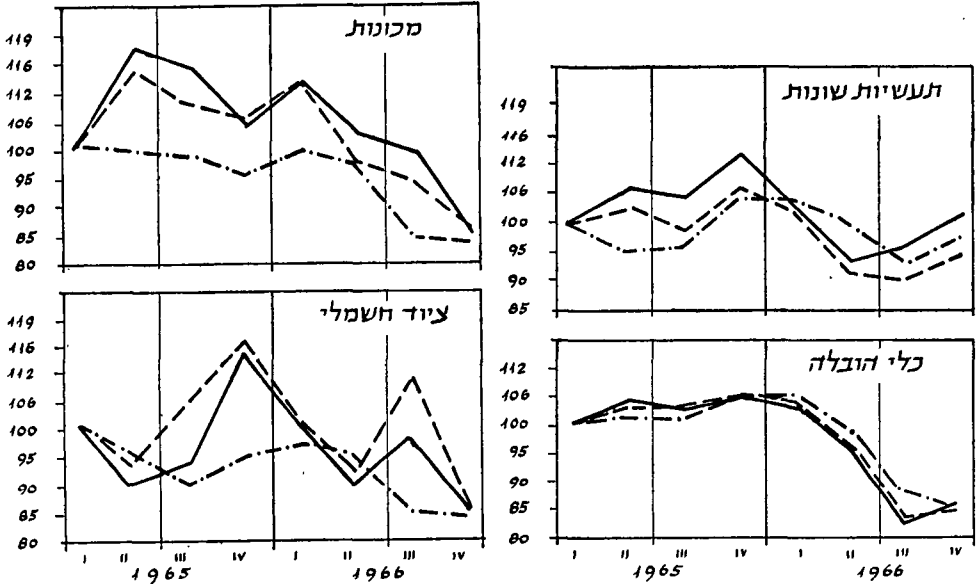

דיאגרמה י"ב-3

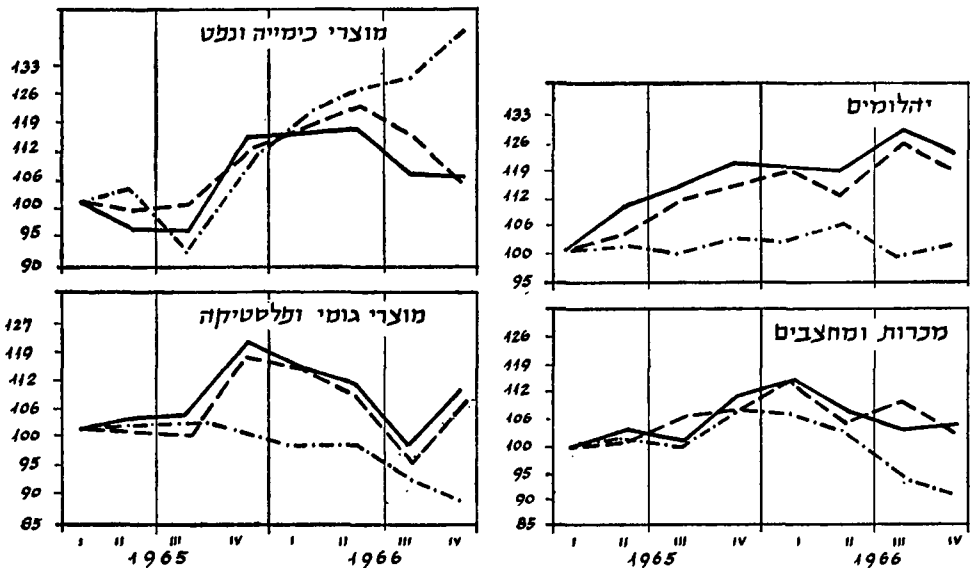
מדדי הייצור ומדדי ימי העבודה בתעשייה*, 1965 ו-1966 (המשך)

לפי רבעונים (רביע 1 = 100)

ג. ענפים אשר ייעודם העיקרי השקעות ומוצרי צריכה בני-קיימא

ד. ענפים אחרים**

כיוול חצי לוגריתמי.

* הענפים הראשיים בתעשייה (לפי סיווג הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השונה במקצת מסיווג בנק ישראל), מוינו לפי הייעוד העיקרי של תפוקתם. יש לזכור שחלק מהענפים הראשיים כולל ענפי משנה השונים זה מזה בייעוד תפוקתם. (לדוגמה: ענף המכרות והמחצבים כולל מחצבות שתפוקתן מיועדת לבנייה, בצד מכרות שרוב תפוקתם מיועדת ליצוא).

** בדיאגרמה זו נשתבש סדר הכותרות: יהלומים צ"ל מוצרי כימיה ונפט ולהיפך; מכרות ומחצבים צ"ל מוצרי גומי ופלסטיקה ולהיפך.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

עלייה זו כתוצאה מעלייה מהירה בייצור נחושת ופוספאטים ועלייה איטית יותר בייצור אשלג; ולעומתן, ירידה רבה בתפוקת מחצבות אבן וחול ובהפקת דלק וגז.

צוין כבר המשך הגידול המהיר בתפוקת ענף הכימיקלים. גידול זה נובע מגידול הייצור ברוב ענפי המשנה — פרט לצבעים. גידול רב חל בייצור תרופות ותמרוקים, וכן נמשכה העלייה בענף הכימיה הבסיסית. כאן התאפשר גידול הייצור בעיקר על ידי הגברת הניצולת של השקעות שנעשו בשנים הקודמות. הירידה בביקוש המקומי לא פגעה בתפוקת הענף, משום שהיא קוזה על ידי מציאת שימושים חדשים לחומרי הגלם הפלסטיים שהוא מייצר.

בתוך ענף המזון גדלו במיוחד ענפי המשנה העוסקים בייצור בשר, שימורי ירקות ופירות ומשקאות קלים. ירידה חלה בייצור יין.

בענף הטקסטיל וההלבושה חלו עליות, בעיקר בייצור חוטי צמר — מוצר אשר תפוקתו פחתה ב־1965 — ובייצור אריגים. כב־1965 כן גם השנה, פחת יצור חוטי הכותנה, ובניגוד למגמה בשנים האחרונות חלה ירידה בייצור חוטים ואריגים סינטיטיים.

בענף העץ חלה ירידה בייצור הלבדים ובייצור רהיטים. תפוקתן של נגרות לחלקי בניין לא פחתה, ודבר זה מוסבר בכך, שתוצרתן מיועדת בעיקר לגמר בנייה, ובהיקף הגמר לא חל — עד סוף 1966 — שינוי ניכר.

ענפי המשנה בענף המינרלים האל מתכתיים נחלקים, מבחינת התפתחות התפוקה, לשתי קבוצות. בתפוקת הענפים שתוצרתם נצרכת בשלבים המוקדמים של הבנייה: מוצרי חימר וסיד, מלט, מוצרי מלט ומוצרי אסבסט, חלה ירידה ניכרת. לעומת זאת, היתה תפוקת הענפים שתוצרתם משמשת בשלבי הגמר של הבנייה: קרמיקה סניטארית, קרמיקה אמנותית וזכוכית — גבוהה במעט מתפוקתם ב־1965, אם כי גם היא נמצאה במגמת ירידה במשך השנה.

שוני בהתפתחות התפוקה בענפי המשנה היה גם בענף המכונות והציוד החשמלי. בעוד שחל גידול בייצור מכונות חקלאיות, משאבות ומדחסים, חלה ירידה בייצור מכונות לתעשייה ובניין ובציוד להתקנה חשמלית.

הירידה בתפוקת ציוד לבית ושונות נובעת בראש וראשונה מצמצום רב בייצור מכונות לשירותים, מסחר ומשק בית, אך גם ביתר ענפי המשנה בענף זה חלו ירידות בתפוקה. עיקר הירידה בענף כלי ההובלה נובעת מהצמצום הרב שחל בייצור ובתיקון מכונות. אף כאן נובעת הירידה הן מירידת הביקוש להשקעות (משאיות) והן מירידת הביקוש למוצרי צריכה בני קיימא (מכונות פרטיות). יצוין עוד, כי קניות רכב מייצור מקומי ירדו בשיעור גבוה משיעור הירידה בכלל קניות רכב.

מחירי התפוקה התעשייתית בשוק המקומי, עלו בממוצע בשיעור 4.4 אחוזים. הפיזור סביב ממוצע זה היה רב. עליות ניכרות חלו במחירי המוצרים של ענפי העור וכלי ההובלה — ענפים שמחיריהם היחסיים עלו בהתמדה גם בעבר. ענפים אחרים שמחירי תפוקתם עלו השנה בשיעור ניכר — לאחר שבשנים האחרונות עלו בשיעור נמוך מהממוצע — הם ענפי הכימיה, הטקסטיל וההלבושה. בענפי הטקסטיל וההלבושה חלה עליית המחירים במחצית השנייה של השנה, תקופה ששררה בה יציבות מחירים ביתר הענפים. עלייה זו, שנקבעה על ידי הממשלה, קשורה בשינוי הסדרי התמיכות ביצוא ענף הטקסטיל: עד אמצע 1966 נתמך היצוא על ידי קרנות ענפיות שגירעונותיהן כוסו על ידי הממשלה. במחצית 1966 הונהגה שיטה של תמיכות ישירות ביצוא, והעלאת המחירים בענף כללה תוספת של מיסים עקיפים שבאו לממן את התמיכות ביצוא.

גם עליית המחירים בענף הכימיה קשורה במידה רבה בעידוד היצוא. הועלו — באישור ממשלתי — בעיקר מחיריהם של מוצרי הכימיה הבסיסית, שחלק מהם מיוצאים במחירים הנופלים בהרבה מהמחירים שהם מקבלים בשוק המקומי.

עליות המחירים הנמוכות בענפים גומי ופלסטיקה וזיקוק דלקים היוו המשך לירידת המחירים היחסיים של מוצרי ענפים אלה בשנים האחרונות. עליות מחירים נמוכות מהממוצע היו גם

בענפים : מכרות ומחצבים, נייר ועץ, ענפים, שהשינויים במחיריהם היחסיים, בשנים האחרונות, לא גילו מגמה אחידה.

3. היצוא

ערך היצוא התעשייתי פו"ב, לרבות יהלומים, הגיע בשנת 1966 ל-374 מיליון דולר, לעומת 315 מיליון דולר ב-1965 — עלייה בשיעור 18.9 אחוזים. עלייה זו גבוהה בהרבה משיעורי העלייה בשנתיים הקודמות (13.3 אחוזים ו-12.7 אחוזים ב-1964 וב-1965 בהתאמה). כשני שלישים ממנה נובעים מגידול כמותי של היצוא, וכשליש — מעליית מחירי היצוא.

למעלה ממחצית התוספת ליצוא התעשייתי נובעת מעליית ערך יצוא היהלומים. התוספת ליצוא זה הסתכמה ב-1966 ביותר מ-33 מיליון דולר מתוך תוספת בסך 59 מיליון דולר לכלל היצוא התעשייתי. בהשוואה ל-1965 גדל ערך יצוא היהלומים ב-25 אחוזים — שיעור גידול כפול מזה שנמצא בשנתיים הקודמות ודומה לגידול בשנים 1962 ו-1963.

שיעורי הגידול הגבוהים בשנים 1962 ו-1963, שיקפו בעיקר עלייה מהירה בחלקו של היצוא הישראלי בכלל התפוקה העולמית של יהלומי מליס¹. מאז, מספקת ישראל את מרבית הצריכה העולמית מסוג זה של יהלומים, ומשום כך תלוי גידול היצוא בעיקר בהתפתחות הביקוש העולמי. החשת הגידול ביצוא היהלומים בשנה האחרונה באה כתוצאה מעלייה רבה בביקוש העולמי ליהלומים, שהיתה מלווה בעליית מחירים. עליית מחירים זו — בשיעור העולה על 13 אחוזים — תרמה יותר ממחצית הגידול בערך יצוא היהלומים. בסוף 1966 ובראשית 1967 נעצרה הגיאיות בשוקי היהלומים בעולם, וכתוצאה מכך הצטבר מלאי בידי היצואנים.

ראוי לציין, כי במטרה להתגבר על מגבלת הביקוש — העשויה למנוע הרחבת הענף בעתיד — נעשו לאחרונה ניסיונות לגוון את סוגי היהלומים המעובדים בארץ. השפעתם של ניסיונות אלו היא — לפי שעה — מצומצמת למדי.

היצוא התעשייתי, פרט ליהלומים, גדל ב-1966 ב-26 מיליון דולר — גידול בשיעור 14.5 אחוזים. שיעורי הגידול של יצוא זה ב-1965 וב-1964 היו 13.5 אחוזים ו-13.1 אחוזים, בהתאמה.

לוח י"ב-5

הגידול ביצוא התעשייתי פו"ב במחירים שוטפים, 1960 עד 1966

(אחוזים)

ממוצע שנתי									
1964 עד 1966	1960 עד 1963	1966	1965	1964	1963	1962	1961	1960	
									היצוא התעשייתי,
									פרט ליהלומים
13.7	19.4	14.5	13.5	13.1	19.4	13.3	22.2	23.1	
16.5	22.2	25.1	11.5	13.5	23.5	29.9	15.1	20.6	יצוא יהלומים
15.0	20.5	18.9	12.7	13.3	21.1	19.6	19.4	22.1	סך כל היצוא התעשייתי

ה מקור : נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

¹ יהלומים בגודל בינוני, שהיצרנים בישראל התמחו בליטושם.

הגידול ביצוא התעשייתי, פרט ליהלומים, התרכז בעיקר במספר מוצרים קטן, וברובו הוא לא נבע במישרין מהחלשת לחצי הביקוש המקומי. כפי שניתן לראות בלוח י"ב-6 התרכזו 63 אחוזים מתוספת היצוא התעשייתי, פרט ליהלומים, בשישה מוצרים. רק באחד מהם — יצוא המכוניות — הושפע הגידול במישרין מהקטנת הביקוש המקומי. שאר המוצרים הינם מוצרי יצוא מובהקים (נחושת ופוספאטים), או מוצרים של ענפים שקיים בהם עודף כושר ייצור, ויצואם נעזר בעידוד ממשלתי מיוחד (זיקוק דלק וטכסטיל). יצואם של שני סוגי מוצרים אלה תלוי רק במעט בביקוש המקומי. ראוי להבהיר, כי הדיון בהשפעת הביקוש המקומי על היצוא נגע כאן רק בהשפעה הישירה של ביקוש זה, דהיינו: הביקוש למוצרים מוגמרים. אולם, ירידת הביקוש המקומי עשויה להשפיע על היצוא גם בעקיפין על ידי החלשת התחרות על גורמי ייצור מקומיים. יתכן שלהשפעה כזו היה חלק בהחשת גידול היצוא גם בענפי היצוא המובהקים, ובפרט בענף היהלומים — ענף שקלט, כאמור, תוספת גדולה של עובדים.

גם התבוננות בשינויים, שחלו ביצואם של מוצרים, שהביקוש המקומי להם ירד במיוחד, מעלה, כי מגמת שינויים אלה לא היתה אחידה. מצד אחד, גדל יצואם של מספר מוצרים, שהביקוש המקומי להם ירד; נוסף על גידול יצוא המכוניות ב-1.6 מיליון דולר, אפשר לציין גם את הגידול

לוח י"ב-6

תוספת היצוא פו"ב של מוצרים עיקריים, 1966

(במחירים שוטפים)

המוצר	סך היצוא ב-1966	העלייה מ-1965 ל-1966	ההתפלגות		האחוז המצטבר	
			סך היצוא	תוספת היצוא	מתוך סך היצוא	מתוך תוספת היצוא
					(אחוזים)	(אחוזים)
זיקוק דלקים	15,826	5,638	7.6	21.3	7.6	21.3
צמנט נחושת	12,160	4,561	5.8	17.3	13.4	38.6
אריגים	6,374	1,954	3.1	7.4	16.5	46.0
מכוניות	2,484	1,633	1.2	6.2	17.7	52.2
פוספטים	4,425	1,540	2.1	5.8	19.8	58.0
חוטי צמר	2,798	1,364	1.3	5.2	21.1	63.2
סך הכול	44,067	16,690	—	—	21.1	63.2
סך כל היצוא התעשייתי, למעט יהלומים	209,355	26,439	100.0	100.0	100.0	100.0

ה מקור: נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

ביצוא הצמיגים (0.8 מיליון דולר), גידול ביצוא מוצרי ארמטורה ויצוא צינורות מתכת (0.7 מיליון דולר בכל מוצר) וגידול יצוא המלט (ב-0.3 מיליון דולר). מצד שני, מצויים מוצרים, שבצד הירידה בביקוש המקומי להם, חלה ירידה גם ביצואם. בין אלה בולטים: לבידים, מקררים, צינורות אסבסט, קרמיקה סניטארית וצבעים.

בבחינת ההשפעה של הקטנת הביקוש המקומי על היצוא יש לקחת בחשבון, שייתכן כי ירידת הרווחיות ביצוא — שידובר בה להלן — היתה מביאה להקטנה ביצוא המוצרים הרגישים לתנודות בביקוש המקומי, אילו נמשכה הגיאות בביקוש זה; יש גם לזכור, כי הפניית תפוקה לשוקי חוץ — בפרט כשמדובר ביצואנים חדשים — הינה תהליך הדורש זמן, כך שהשפעת המיתון על גידול היצוא התעשייתי עשויה לבוא לידי ביטוי בפיגור.

עם זאת, מן הראוי להדגיש, שהקטנת לחצי הביקוש, כשלעצמה, אינה מספיקה לשם החשה ממשית של היצוא. כדי שיצרן ייצר ליצוא בעזרת כושר ייצור קיים, חייבת התמורה שהוא מקבל בעד היצוא לכסות את ההוצאות המשתנות שגורם יצוא זה ליצרן. על מנת שיצרן ירצה להשקיע בענף יצוא לא די אף בכך, אלא על התמורה לכסות את מלוא ההוצאות לרבות ההשקעה. יצויין, כי פרט לענפים בודדים, שבהם חלה עליית מחירים ניכרת בשוק העולמי, עלתה התמורה ליצואן בשיעור נמוך מעלית מחירי התפוקה התעשייתית בשוק המקומי ונמוך בהרבה מעלית הוצאות הייצור. התפתחות מעין זו עשויה למנוע יצוא מתוך כושר ייצור קיים, ובודאי שאין בה כדי לעודד השקעות לשם ייצור ליצוא. מכיוון שהאפשרויות להקטנת ההוצאות ליחידת תפוקה — על ידי הורדת שכר או גידול רב בפריון — הן מוגבלות, יש צורך להגדיל את התמורה ליצרן, אם רוצים להחיש גידול היצוא. ואמנם הוגדלו התמיכות ליצוא במרוצת שנת 1966, ובמיוחד לקראת סוף השנה¹.

א. היצוא לפי ענפים

כמו בשנים הקודמות, כן גם השנה, קיים שוני רב בשיעורי הגידול של היצוא בענפים הראשיים. יצוא ענף המכרות והמחצבים עלה ב-21 אחוזים על זה של 1965. היצוא בענף זה מורכב בעיקר משלושה מוצרים: צמנט נחושת, כלוריד אשלגן ופוספטים. הגידול הרב ביותר בענף חל השנה ביצוא הנחושת. יצוא זה עלה ב-60 אחוזים והגיע ליותר מ-12 מיליון דולר. גם ב-1964 חל גידול רב ביצוא הנחושת, אולם ב-1965 ירד יצוא זה בכמיליון דולר. התפתחות הפוכה חלה ביצוא האשלג. יצוא זה גדל פי שניים וחצי בין השנים 1963 ו-1965, כתוצאה מגידול כושר התפוקה של המפעל, ועליית המחירים בשוק העולמי. כניסת יצרנים חדשים לענף בחוץ לארץ הגבירה את התחרות בו, ואף הביאה בשנת 1966 לירידה קלה במחירי האשלג בעולם. מפנה זה הביא להקטנת מכירות האשלג בסכום של חצי מיליון דולר, לאחר שהמפעל ייצא רק חלק מתפוקתו, וחלקה האחר הגדיל את המלאי. יצוא הפוספטים המשיך לגדול — כב-1965 — בקצב מהיר, והסתכם ב-4.4 מיליון דולר.

גידול רב חל גם ביצואם של כמה ממוצרי הטקסטיל. יצוא הענף בכללו גדל ב-15 אחוזים, בעוד שב-1965 לא חל בו כל גידול. גידול היצוא השנה בענף — ענף שכרוב ענפי המשנה שלו קיים עודף כושר ייצור — קשור, כנראה, בעיקר בהגדלת תמריצי היצוא. תמריצים אלו הועלו בראשית 1966 לגבי יצוא אריגים וקונפקציה, וכן לגבי יצוא חוטי צמר. ואמנם, יצוא מוצרים אלה הצטיין השנה בשיעורי גידול גבוהים: יצוא האריגים גדל ב-44 אחוזים והגיע ל-6.4 מיליון דולר; יצוא חוטי הצמר הוכפל ל-2.8 מיליון דולר; וכן חלה עלייה בסך מיליון דולר בקירוב ביצוא מוצרי סריגה.

התמיכות ביצוא חוטי כותנה הועלו באמצע 1966, אולם המחירים שקיבלו המטוויות בשוק

¹ דיון מפורט על כך ראה בפרק ג', "מאזן התשלומים".

היצוא התעשייתי פו"ב, 1966

(מחירים שוטפים)

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת					הענף
1966	1965	1964	ממוצע שנתי 1960 עד 1963	1966	
(אחוזים)					(אלפי ל"י)
55.3	6.5	21.8	—	15,826	זיקוק דלקים
46.4	1.0	32.4	21.5	1,142	עור ומוצרי
45.8	78.5	-36.0	32.3	3,279	מכונות וציוד חשמלי
44.1	-17.1	40.4	-2.5	*5,832	כלי הובלה
28.0	2.1	0.9	42.6	2,609	גומי ופלסטיקה
21.4	31.3	63.9	12.9	29,826	מכרות ומחצבים
18.0	10.3	5.5	13.4	15,437	מזון, למעט מוצרי פרי הדר
16.9	30.2	-44.8	32.4	15,718	מוצרי מתכת
14.7	0.1	30.0	34.0	34,760	טקסטיל פרט להלבשה
13.4	102.7	-1.2	45.6	7,935	מתכת בסיסית
9.1	4.9	-4.4	8.7	9,622	צמיגים
5.6	-0.9	25.4	-3.8	4,979	ציוד לבית ושונות
5.6	8.9	19.8	24.9	10,784	הלבשה
3.1	5.8	41.0	15.8	19,731	מוצרי פרי הדר
2.0	26.7	23.8	17.2	14,450	מוצרים כימיים
-0.3	34.7	-9.9	1.6	5,317	מינרלים אל-מתכתיים
-0.7	-7.7	-0.8	16.4	4,640	נייר, הדפסה והוצאה לאור
-10.1	13.2	18.2	8.9	7,239	לבידים
**175.9	**361.1	**93.2	11.2	229	נגרות בניין ורהיטים
14.5	13.5	13.1	19.4	209,355	יצוא תעשייתי, פרט ליהלומים
25.1	11.5	13.5	22.2	165,113	יהלומים
18.9	12.7	13.3	20.5	374,468	סך כל היצוא התעשייתי

* הנתון אינו כולל מכירת אניות ומטוסים בסך 5,120 אלפי דולרים.
 ** שיעורי שינוי חסרי משמעות, בהיותם מבוססים על בסיס נמוך.
 ה מ ק ו ר : נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

המקומי הועלו באותו תאריך בשיעור גבוה יותר, כך שהפעולה הגדילה דווקא את כדאיותו היחסית של השינוק המקומי. התפתחות זו, בצד הגברת התחרות בשוק העולמי והתקלות במכסות יבוא בחוץ לארץ, הביאו לירידה בסך חצי מיליון דולר ביצוא חוטי הכותנה, בד בבד עם הצטברות מלאי חוטים רב בידי המטוויות.

יצוא מוצרי ה ל ב ש ה עלה השנה פחות מאשר ב־1965. בעיקר בלט בגידולו יצוא מעילי העור — עלייה ב־50 אחוזים והוא הסתכם, יחד עם מעילי הפרווה, ב־2.7 מיליון דולר. גידול רב חל

גם ביצוא בגדי תינוקות ובגדי ים. לעומת זאת חלו ירידות ביצוא מעילי גשם — יצוא שירד ב־1965 — וביצוא בגדי גברים — יצוא שבו חלה ב־1965 עלייה בשיעור רב. סעיף היצוא העיקרי בענף העור, הוא יצוא עורות הפרווה. ערכו הוכפל בשנת 1966 והגיע ל־0.9 מיליון דולר.

הגידול ביצוא ענף כלי ההובלה התרכז בעיקר ביצוא המכוניות. ערך יצוא זה הסתכם ב־1966 ב־2.5 מיליון דולר והיה גבוה פי 3 מערכו ב־1965. הגדלת היצוא בענף זה הושפעה בעיקר מהירידה הרבה ברכישות רכב בשוק המקומי, ירידה אשר גרמה להצטברות מלאי גדול של מכוניות בידי היצרנים והמריצה אותם להגדיל את היצוא, למרות שהתמורה עבורו נמוכה בהרבה מהתמורה המתקבלת ממכירות בשוק המקומי.

החשה בקצב גידול היצוא חלה בענף הגומי והפלסטיקה. יצוא הצמיגים גדל השנה במיליון דולר בקירוב, לאחר עלייה קטנה ב־1965 וירידה ב־1964. הגדלת היצוא של מוצר זה היא תוצאה של צמצום הביקוש המקומי לצמיגים. גידול רב חל גם ביצוא לוחות מקושטים מלובדים (פורמיקה) שהוכפל והגיע ליותר ממיליון דולר.

ענף נוסף שיצואו גדל בקצב מהיר יותר מזה של אשתקד הוא ענף המזון (פרט למוצרי פרי הדר). כאן בלטה בעיקר הכפלת יצוא קפה נמס. ערך יצוא זה עלה על מיליון דולר.

יצוא מוצרי פרי הדר עלה השנה במעט, בדומה ל־1965. כפי שהוסבר כבר בדין וחשבון לשנת 1965, קיים בענף עודף ניכר של כושר ייצור, והיצוא מוגבל בעיקר על ידי כמות פרי ההדר הנמכרת לתעשייה. לאחרונה נעשו ניסיונות להקים ארגון ענפי שימנע תחרות בין המפעלים המקומיים בשוקי חוץ. אולם עד כה לא עלו ניסיונות אלו יפה.

גידול מתון חל ביצוא מתכת בסיסית וצינורות, לאחר הגידול המהיר שחל בו ב־1965. הגידול נובע מיצוא צינורות המתכת — יצוא זה עלה בשליש, ומיצוא גרוטאות הנחושת — זה עלה בחצי.

מרכיביו העיקריים של הגידול ביצוא מוצרי המתכת היו מוצרי ארמטורה — אלה עלו ב־70 אחוזים והגיעו ל־1.7 מיליון דולר; כלי עבודה — יצואם הוכפל והגיע ל־1.3 מיליון דולר; ו"מוצרי מתכת אחרים" — יצואם עלה במיליון דולר בקירוב.

העלייה המהירה בענף מכוניות וציוד חשמלי נובעת ברובה מסעיף אחד: גידול של קרוב למיליון דולר ביצוא מכבשים. יצוא זה הוא משל מפעל אחד, אשר רוב תפוקתו מיוצאת, ואשר החל לפעול בקצב מלא בשנת 1966. כן חל גידול ביצוא מכוניות חקלאיות, לאחר שכמה יצרנים בענף זה התארגנו לפעולה משותפת ביצוא.

גידול מתון חל ביצוא הכימיקלים. יצוא זה הצטיין בשנים הקודמות בקצב גידול מהיר. ההאטה חלה ברוב ענפי המשנה של הענף ובכמה מהם חלו אף ירידות. עליות חלו בעיקר ביצוא חומרי הדברה, תרופות, פי. וי. סי. ותמרוקים, ואילו ירידות בולטות חלו ביצוא ברום וביצוא צבעים.

יצוא ציוד ומכשירי בית גדל אף הוא בשיעור נמוך. בלט גידול ביצוא מזגני אוויר ולעומתו חלה ירידה חדה ביצוא מקררים.

יצוא המינרלים האל מתכתיים לא השתנה לעומת אשתקד, אולם התפתחות היצוא בענפי המשנה לא היתה אחידה. יצוא המלט עלה ב־25 אחוזים, אך לעומת זאת ירד יצואם של קרמיקה סניטארית, מוצרי אסבסט וזכוכית. התפתחות זו מעידה, כנראה, על כושר תחרות נמוך של היצרנים המקומיים. זאת משום שהביקוש המקומי למוצרים הנזכרים — המשמשים בעיקר לבנייה — לא התרחב, בעוד שגדל כושר ייצורם, ולכאורה, היה כאן מקום לצפות דווקא לעלייה ביצוא. נראה, שגם בעבר בוצע חלק גדול מיצוא מוצרים אלה, על פי הזמנת גורמים ישראליים, שביצעו עבודות בנייה בחוץ לארץ.

ירידה של ממש — בשיעור 10 אחוזים בקירוב — חלה רק בענף העץ. כאן הירידה היא ביצוא הלבידים, שהם כמעט מוצר היצוא הבלעדי של הענף. ירידה זו באה אף כי גם בביקוש המקומי חלה ירידה, והיא מושפעת, כנראה, מהעלאת שיעורי המכס על לבידים באנגליה —

שהיא הקונה העיקרית — בסוף 1965. יצוא הלבידים שב ועלה בראשית 1967, לאחר שבסוף 1966 הונמכו שוב שיעורי המכס. יצוא ההיטים גדל ב־1966 פי שלושה, אולם התוספת ליצוא זה, במונחים מוחלטים, אינה גדולה.

4. ההשקעה

ההשקעה הגולמית הריאלית בתעשייה ירדה ב־1966 ב־24 אחוזים. חלק מהירידה בהשקעות עשוי להיות מוסבר על ידי המיתון שחל בפעילות הכלכלית, שכן בתקופת שפל יורד הרצון להשקיע, הן בשל היווצרות עודף כושר ייצור והן בשל ציפיות להמשך השפל. אולם בהתחשב בכך, שמעת קבלת החלטה להשקיע עד לגמר ביצוע ההשקעה — ואף מתחילת הביצוע עד לסיומו — עובר פרק זמן ממושך, נראה, כי חלק ניכר מהירידה בהשקעות אינו תוצאה של מיתון הפעילות הכלכלית במשך ב־1966, אלא פרי גורמים מוקדמים יותר. עיון בלוח י"ב-8 מחזק מסקנה זו, שכן ניתן לראות בו שמגמת ההאטה והירידה בהשקעות מסתמנת כבר החל בשנת 1964, כשבמשך שררה עוד גיאות בביקוש. מגמה זו בולטת בעיקר בשינויים שחלו בהשקעות בציוד, ובמיוחד בהשקעות בציוד, פרט לציוד לבנייה. נראה כי פעלו כאן בעיקר שלושה גורמים: ראשית, עלייה רבה במלאי ההון בתעשייה בשנים 1961 עד 1963; שנית, העצרות מגמת העלייה ברווחיות התעשייה, שאפיינה את השנים שלפני 1964; ושלישית גמר ההשקעות בכמה מפעלים גדולים, שהבולט ביניהם הוא מפעל ים-המלח.

אף כי לגורם השלישי — התלוי בהחלטות מוסדיות — היתה השפעה רבה, על הירידה בהשקעות בציוד מ־1964 ל־1965, נראה כי השינויים שחלו בהשקעות בציוד מבטאים את התנהגות היוזמים הפרטיים בתעשייה יותר מאשר השינויים שחלו בסך ההשקעות. בסך ההשקעות כלולות — בנוסף להשקעות בציוד בתעשייה — גם השקעות במבנים והשקעות בציוד בנייה. התנודות שחלו ברמת ההשקעות בשני סעיפים אלה, הן הן המטשטשות את התחלת מגמת ההאטה בהשקעות ב־1964, והמחריפות את הירידה בה ב־1966, שכן, בשני הסעיפים היתה רמת ההשקעות גבוהה ב־1964 וחלה בה ירידה תלולה ב־1966. אולם, תנודות אלה משקפות בעיקר השפעות שמחוץ לתעשייה: העלייה הרבה בהשקעות במבנים ב־1964 משקפת בעיקר גידול רב בבניית מרכזי

לוח י"ב-8

שיעור השינוי השנתי בהשקעה הריאלית בתעשייה*, 1961 עד 1966

(אחוזים)

1966	1965	1964	1963	1962	1961	
-31	-9	9	14	7	20	סך כל ההשקעות
						סך כל ההשקעות (פרט לציוד לבנייה)**
-24	-9	10	17	..	..	השקעות במבנים
-44	-15	20	16	17	23	השקעות בציוד
-26	0	4	12	3	23	השקעות בציוד (פרט לציוד לבנייה)**
-13	-5	4	17	..	..	מלאי ההון הגולמי***
3	6	9	12	14	12	

* נכללות ההשקעות במכרות ומחצבים ובחרושת וכן השקעות במכונות וציוד לבנייה.

** הפרדת ההשקעות בציוד לבנייה מכלל ההשקעות בציוד נעשתה על פי אומדן, בהערך נתונים מהימנים על כך.

*** הגידול מתחילת השנה לסופה.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובנק ישראל.

מלאכה ותעשייה, ואי־בניית מרכזים כאלה ב־1966 תורמת רבות לירידה התלולה בשנה זו.¹ יש לזכור, שהמרכזים נבנו בעיקר ביוזמת הממשלה והרשויות המקומיות ולא ביוזמת התעשיינים; וכי חלק ממבנים אלה נשאר ריק ולא שימש כלל את התעשייה. ובאשר לציוד לבנייה, הרי הוא אינו שייך בעצם כלל לענף התעשייה, ונכלל עם ההשקעות בו רק בגלל הקושי הסטאטיסטי להבחין בינו לבין הציוד התעשייתי.

האטה רבה חלה בגידול מלאי ההון הגולמי. בנוסף על ירידת ההשקעות, גרמה לכך עליית הגרט.² ערך הגרט בתעשייה גדל מאוד בשנים האחרונות, משום שהגיע מועד הגריטה של ציוד מהשנים שאחר קום המדינה, שנים שרמת ההשקעות בהן היתה גבוהה בהרבה בהשוואה לתקופה שלפני קום המדינה.

לוח י"ב-9

התפלגות ההשקעות בנכסים קבועים בתעשייה*, 1964 עד 1966

(אחוזים)

הענף	1964	1965	1966
מכרות ומחצבים	22	15	13
מזון ומוצרי טבק	15	18	15
טקסטיל, הלבשה ועור	12	14	15
נייר ומוצריו והדפסה	3	6	9
עץ ונגרות	3	4	5
מינרלים אל־מתכתיים	10	7	9
כימיקלים וזיקוק דלקים	13	9	6
גומי ופלסטיקה	4	4	4
מתכת	8	11	12
מכונות, חשמל ושונות	6	5	6
כלי הובלה	4	7	6
סך הכול	100	100	100

* הנתונים מבוססים על מסקד התעשייה ועל סקרי השקעות בתעשייה של הלשכה המרכזית לסטאטיסטיקה. סך כל ההשקעות בתעשייה על פי מקורות אלה, שונה מסך ההשקעות בתעשייה לפי מערכת החשבונות הלאומיים (ראה הערה 3 בנספח). יש לזכור, שסך ההשקעות ירד בין השנים 1964 ו־1966, כך שעליית חלקו של ענף בסך ההשקעות אינה מורה בהכרח על עליית היקף ההשקעות בענף.

¹ פרטים נוספים על השקעות במבני תעשייה ב־1964, אשר לא שיקפו הגדלת כושר הייצור בתעשייה, ראה בפרק הבנייה בסעיף "הבנייה לענפי המשק".

² ראה הערה מספר 3 בפרק "ההשקעה" בדיון וחשבון בנק ישראל 1965, עמ' 72.

ראוי להזכיר כאן כי מחצית הגרט של ענפי המשק התרכזה ב־1966 בתעשייה, בעוד שמלאי ההון הגולמי בתעשייה בראשית השנה, היה רק רבע ממלאי ההון בענפי המשק. משקלו הגדול של הגרט בתעשייה נובע מכך שהציוד — אשר משך חייו קצר בהרבה ממשך החיים של מבנים — מהווה בו חלק גדול ממלאי ההון, בהשוואה לענפים אחרים. משמעות הדבר היא, שכדי לשמור על משקלה של התעשייה במלאי ההון הגולמי במשק, צריך חלקה בהשקעה הגולמית לעלות בהתמדה. ב־1966 היתה ההתפתחות הפוכה: רק חמישית מההשקעה בענפי המשק הושקעה בתעשייה, לעומת למעלה מרבע, בשנים 1960 עד 1965.

השוואה של התפלגות ההשקעות בענפי התעשייה בשנים 1964 עד 1966 מוצגת בלוח י"ב-9. ירידות בולטות חלו בחלקם בהשקעות של ענף המכרות והמחצבים וענף הכימיקלים וזיקוק דלקים. בשני הענפים נגרמו הירידות בשל גמר הקמה והרחבה של מפעלים גדולים. עלייה בולטת חלה בחלקו בהשקעות של ענף הנייר. חלקם בהשקעות של שאר הענפים לא השתנה במידה רבה בין השנים 1964 ו־1966. לכאורה אפשר להסיק גם מכאן, שהשפעת המיתון על ירידת ההשקעות היתה קטנה, כי אילו היתה הירידה בהשקעות בעיקרה תוצאה של המיתון, ניתן היה לצפות לירידה בחלקם בהשקעות של הענפים שהביקוש למוצריהם ירד במיוחד. אולם, יש להסתייג מהוצאת מסקנות בהעדר נתונים מפורטים יותר על התפלגות ההשקעות.